TIL O‘RGANISHDA IDROK VA TAFAKKURNING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Toshkent amaliy fanlar universiteti Tarix va filologiya fakulteti 1-kurs talabasi

Nurmuxamadova Charos

Ilmiy rahbar: Toshkent amaliy fanlar universiteti o’qituvchisi

Tulyaganova Dilnoza

Annotatsiya: Ushbu maqolada til o‘rganish jarayonida idrok va tafakkurning o‘zaro bog‘liqligi ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Tilni o‘zlashtirishda idrokning sezish, qabul qilish va anglashdagi ahamiyati hamda tafakkurning tahlil qilish, umumlashtirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi o‘rni yoritib berilgan. Shuningdek, idrok va tafakkurning uyg‘un faoliyati til o‘rganish samaradorligini oshirishdagi asosiy omillardan biri ekanligi asoslab berilgan. Maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarning til ta’limidagi ahamiyati ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Til o‘rganish, idrok, tafakkur, nutq, pedagogika, psixologiya, interfaol metodlar, til ta’limi, fikrlash, kommunikativ kompetensiya.

Kirish

Til insoniyat jamiyatining eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri bo‘lib, u insonlarning o‘zaro muloqot qilishida, fikr almashishida, bilim va tajribalarni avloddan avlodga yetkazishda asosiy vosita vazifasini bajaradi[1]. Til nafaqat kommunikativ vosita, balki inson tafakkuri, dunyoqarashi va ma’naviy madaniyatining shakllanishida ham muhim omil hisoblanadi[2]. Inson atrofdagi borliqni til orqali anglaydi, o‘z his-tuyg‘ularini ifodalaydi va jamiyat bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Shu bois til

[1] Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

[2] Mahmudov N. Til va tafakkur. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013.

va tafakkur masalasi qadimdan faylasuflar, psixologlar, pedagoglar hamda tilshunos olimlarning diqqat markazida bo‘lib kelgan.

Bugungi globallashuv davrida xorijiy tillarni o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda bir necha tilni bilish insonning ilmiy, kasbiy va madaniy imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, yosh avlodni chet tillariga o‘rgatish, ularda erkin fikrlash va mustaqil muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantirish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli til o‘qitish metodikasida o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari, jumladan idrok va tafakkur jarayonlarini chuqur o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.[3]

Idrok insonning tashqi olamdagi predmet va hodisalarni sezgi organlari orqali qabul qilishi hamda ongida aks ettirish jarayoni hisoblanadi. Tilni o‘rganishda idrokning o‘rni juda katta bo‘lib, o‘quvchi yangi tovushlarni eshitadi, harflarni ko‘radi, so‘z va iboralarni anglaydi hamda ularni xotirasida saqlab qoladi. Ayniqsa, eshitish va ko‘rish idroki tilni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Chunki inson avvalo ma’lumotni qabul qiladi, keyinchalik esa uni ongli ravishda qayta ishlaydi.

Tafakkur esa insonning fikrlash faoliyati bo‘lib, u orqali shaxs qabul qilingan ma’lumotlarni tahlil qiladi, taqqoslaydi, umumlashtiradi va muayyan xulosalarga keladi. Til o‘rganish jarayonida tafakkur grammatik qoidalarni tushunish, gap tuzilishini anglash, so‘zlarning ma’no farqlarini ajratish hamda nutqni mantiqiy shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tafakkur yordamida inson o‘z fikrini aniq, ravon va mazmunli ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi.[4]

Idrok va tafakkur bir-biri bilan chambarchas bog‘liq psixologik jarayonlardir. Chunki inson biror ma’lumotni avvalo idrok qiladi, keyinchalik esa tafakkur orqali uni tahlil etib, mazmunini anglaydi. Til o‘rganishda ham ushbu ikki jarayon o‘zaro uyg‘un

[3] G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.

[4] Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1999.

holda faoliyat yuritadi. Agar o‘quvchi til birliklarini to‘g‘ri idrok qilsa, uning tafakkur faoliyati ham samarali rivojlanadi. Aksincha, tafakkurning rivojlanganligi idrok jarayonining yanada chuqur va mazmunli bo‘lishiga yordam beradi.

Hozirgi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning idrok va tafakkur faoliyatini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Chunki tilni samarali o‘rganish faqat grammatik qoidalarni yodlash bilan emas, balki ularni anglash, tahlil qilish va amaliyotda qo‘llash bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, til o‘rganishda idrok va tafakkurning o‘zaro bog‘liqligini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.[5]

Asosiy qisim

Idrok inson psixikasining eng muhim jarayonlaridan biri bo‘lib, u orqali shaxs tashqi muhitdagi predmet, hodisa va voqealarni ongida aks ettiradi. Til o‘rganish jarayonida idrok alohida ahamiyatga ega, chunki inson yangi til birliklarini avvalo sezgi organlari orqali qabul qiladi. Eshitish, ko‘rish va ba’zan harakat bilan bog‘liq sezgilar tilni o‘zlashtirishning dastlabki bosqichini tashkil etadi. Ayniqsa, eshitish idroki xorijiy tillarni o‘rganishda muhim omil hisoblanadi. O‘quvchi yangi tovushlarni, talaffuz ohanglarini va nutq tezligini eshitish orqali farqlashni o‘rganadi.[6]

Ko‘rish idroki ham til ta’limida katta rol o‘ynaydi. Harflar, so‘zlar, matnlar, rasmlar va turli vizual vositalar o‘quvchining tilni tezroq anglashiga yordam beradi. Zamonaviy ta’lim jarayonida multimedia vositalari, slaydlar, videodarslar va elektron platformalardan foydalanish idrok faoliyatini kuchaytirib, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.[7] Chunki inson bir vaqtning o‘zida ham eshitib, ham ko‘rib qabul qilgan ma’lumotni uzoqroq muddat xotirada saqlab qoladi.

[5] Leontyev A.A. Psixolingvistika asoslari. – Moskva: Smisl, 2003.

[6] Jalolov J.J. Chet til o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.

[7] Nurmonov A. Lingvistika nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2008.

Tilni o‘rganishda idrokning aniqligi va tezligi muhim ahamiyat kasb etadi. Agar o‘quvchi so‘zlarni noto‘g‘ri eshitsa yoki talaffuzni aniq idrok qilmasa, nutqni tushunishda qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababli til o‘qitishda fonetik mashqlar, tinglab tushunish topshiriqlari hamda talaffuz ustida ishlashga alohida e’tibor beriladi. Idrokning rivojlanganligi o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish, matn mazmunini tez tushunish va muloqot jarayonida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi.[8]

Bola tilni tabiiy ravishda o‘rganayotganda ham idrok asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. U kattalar nutqini tinglaydi, ularning harakatlarini kuzatadi va asta-sekin so‘zlarning ma’nosini anglay boshlaydi. Bu jarayon insonning keyingi nutq faoliyati va tafakkurining rivojlanishi uchun poydevor yaratadi.

Tafakkurning til o‘zlashtirishdagi ahamiyati

Tafakkur insonning bilish faoliyati bo‘lib, u orqali shaxs ma’lumotlarni tahlil qiladi, umumlashtiradi, taqqoslaydi va muayyan xulosalarga keladi. Til o‘rganish jarayonida tafakkur o‘quvchilarning til birliklarini ongli ravishda tushunishi va ulardan amaliy foydalanishida muhim rol o‘ynaydi.

Inson yangi tilni o‘rganayotganda grammatik qoidalarni shunchaki yodlab olmaydi, balki ularni tushunishga harakat qiladi. Masalan, o‘quvchi gap tuzilishini o‘rganayotganda so‘zlarning o‘zaro bog‘lanishini tahlil qiladi, ularning vazifasini aniqlaydi va turli vaziyatlarda qanday qo‘llanishini solishtiradi. Bu esa tafakkur faoliyati orqali amalga oshadi.[9]

Tafakkurning rivojlanganligi o‘quvchining mustaqil fikrlash qobiliyatini oshiradi. Bunday o‘quvchi yangi mavzularni tez anglaydi, o‘z fikrini erkin ifodalay oladi va muammoli vaziyatlarda mustaqil yechim topishga intiladi. Ayniqsa, xorijiy tilda erkin muloqot qilish uchun insonda mantiqiy tafakkur va tez fikrlash ko‘nikmalari shakllangan bo‘lishi zarur.

[8] Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. – Sankt-Peterburg: Piter, 2002.

[9] Mamatov A., Yo‘ldoshev B. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2019.

Til va tafakkur o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, biri ikkinchisining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Insonning lug‘at boyligi qancha keng bo‘lsa, uning fikrlash doirasi ham shunchalik rivojlangan bo‘ladi. Chunki inson fikrni aynan til vositasida ifodalaydi. Shu bois til boyligi tafakkurning kengayishiga xizmat qiladi, tafakkur esa nutqning mazmunli va mantiqiy bo‘lishini таъминlaydi.

Shuningdek, tafakkur ijodiy yondashuvni ham rivojlantiradi. Til o‘rganishda hikoya tuzish, matn yaratish, erkin fikr bildirish kabi mashqlar o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirib, ularning nutqiy faolligini oshiradi.

Idrok va tafakkurning o‘zaro bog‘liqligi

Idrok va tafakkur bir-biri bilan uzviy bog‘langan psixik jarayonlar hisoblanadi. Inson avvalo tashqi olamdan ma’lumotni idrok qiladi, keyinchalik esa tafakkur orqali uni tahlil etadi, anglaydi va xulosa chiqaradi. Til o‘rganish jarayonida ham aynan shu ketma-ketlik kuzatiladi.

Masalan, o‘quvchi yangi so‘zni eshitadi yoki ko‘radi. Bu — idrok jarayonidir. Keyinchalik u ushbu so‘zning ma’nosini tushunishga, uni boshqa so‘zlar bilan bog‘lashga va nutqda qo‘llashga harakat qiladi. Bu esa tafakkur faoliyatidir. Demak, tilni samarali o‘zlashtirish uchun idrok va tafakkur birgalikda faoliyat yuritis.[10]

Xulosa qilib aytganda, til o‘rganish jarayoni inson psixikasining murakkab va ko‘p qirrali faoliyati hisoblanib, unda idrok va tafakkur asosiy o‘rin egallaydi. Idrok insonning til birliklarini sezishi, qabul qilishi va ongida aks ettirishiga xizmat qilsa, tafakkur ushbu ma’lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish, anglash hamda amaliy faoliyatda qo‘llash imkonini beradi. Shu sababli ushbu ikki psixologik jarayon bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi va biri ikkinchisining rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[10] Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Logos, 2004.

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Mahmudov N. Til va tafakkur. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013.
3. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
4. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1999.
5. Leontyev A.A. Psixolingvistika asoslari. – Moskva: Smisl, 2003.
6. Jalolov J.J. Chet til o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
7. Nurmonov A. Lingvistika nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2008.
8. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. – Sankt-Peterburg: Piter, 2002.
9. Mamatov A., Yo‘ldoshev B. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2019.
10. Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Logos, 2004.

Internet manbalari:

www.cspu.uz

www.ziyonet.uz

www.edu.uz

www.scholar.google.com